

PROFESORIUS BRONIUS DUNDULIS

(1909 11 26 – 2000 09 01)

Šiltą ir saulėtą rugsėjo 4 dienos popietę Vilniaus Antakalnio kapinėse Lietuvos istorikų bendruomenė atsisveikino su ištikimu Clio mūzos riteriu Profesoriumi Broniumi Dunduliu.

Bronius Dundulis gimė 1909 m. lapkričio 26 dieną (n. st.) kupiškėnų ūkininkų šeimoje Gyvakaruose (Panevėžio apskr.). Pirmuosius mokslus išėjęs gimtojo kaimo pradžios mokykloje, 1920 m. ėmė lankyti Kupiškio progimnaziją, kurią baigęs 1924 m. mokslą tęsė Telšių gimnazijoje, 1925 m. pavadintoje vyskupo Motiejaus Valančiaus vardu. Gimnazistą domino ir istorija, ir teisė (ypač tarptautinė), tačiau 1928 m. baigęs gimnaziją, per vasarą apsisprendė studijuoti istoriją Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, kuriame dėstė garsūs profesoriai Antanas Alekna, Jonas Totoraitis, Pranas Dovydenas, doc. Pranas Penkauskas ir kt. Nuėidavo pasiklausyti ir Humanitarinių mokslų fakulteto įžymybių – prof. Igno Jonyno ir prof. Leono Karsavino paskaitų. Tačiau, regis, didžiausią įtaką renkantis svarbiausias studijų kryptis turėjo prof. A. Alekno vestas Lietuvos istorijos seminaras, kuriame ypač daug dėmesio buvo skiriama XIII–XV a. Lietuvos istorijos šaltinių analizei. Seminare įgyta patirtis praverė rašant diplominį darbą „Žemaičių delegacijos skundas Konstanco susirinkimui“. Jo konsultantas buvo prof. J. Totoraitis (prof. A. Alekna jau buvo miręs). Baigęs studijas Vytauto Didžiojo universitete 1933 m., keletą metų jas gilino Paryžiuje, tapusiam lietuvių menininkų

Meka. Bet Paryžius, vienas Europos istoriografijos centrų, Lietuvos istorikų dar nebuvo deramai įvertintas. Pagaliau rūpėjo ir Napoleono epocha, juoba kad Lietuvoje stigo naujųjų amžių istorijos specialistų, nes dauguma istorikų vis dar plėšė XIII–XVI a. Lietuvos istorijos dirvonus. Studijos Prancūzijos sostinėje tiesiog idealiai tiko 1812 metų įvykiams Lietuvoje gylinti.

Sorbonoje 1940 m. kovo 6 d. B. Dundulio apgina daktaro disertacija (monografija „Napoléon et la Lituanie en 1812“ išspausdinta dar 1939 m.) užėmė išskirtinę vietą lietuvių istoriografijoje: tarpukario Lietuvoje XIX a. istorijos problemų nuoseklios studijos dar buvo retos išimty. Antra vertus, šios disertacijos paskelbimas prancūzų k. Paryžiuje daugelį dominančia napoleonmečio tematika patraukė užsienio specialistų dėmesį ir stiprino dar menkas tarptautines Lietuvos istorijos mokslo pozicijas. Lietuvos istorikai tik 1931 m. buvo priimti į Tarptautinį istorijos mokslų komitetą (TIMK), kurio generalinio sekretoriaus M. Lheritier rūpesčiu 1941 m. TIMK biuletenyje (*Bulletin du Comité international des sciences historiques*) ir buvo išspausdinta B. Dundulio disertacijos santrauka – pirmoji lietuvių istoriografijos kregždė šiam tęstiniame tarptautiniame leidinyje.

Deja, Antrojo pasaulinio karo įvykiai ir ypač tragiškos 1940 m. vasaros pervartos Lietuvoje iš esmės pakeitė Lietuvos istoriografijos sklaidą ir sužlugdė istorikų mokslines perspektyvas. Tie-

sa, 1940 m. pavasarį Paryžiuje B. Dundulis dar puoselėjo viltis tęsti mokslinį darbą gimtojoje šalyje. Tėvynės meilė, troškimas darbuotis jos žmonių labui ir buvo pasiryžimo sugrįžti į Lietuvą priežastis.

Sugrįžęs į tėvynę 1941 m. vasario mėnesį, svaigo įsikurti Vilniuje ir dirbti Vilniaus universitete, į kurį iš Kauno jau buvo perkeltas Humanitarinių mokslų fakultetas. Buvę dėstytojai profesoriai L. Karsavinas ir I. Jonynas parėmė jauno mokslininko kandidatūrą ir pritarė būsimam jo darbui Visuotinės istorijos katedroje. Tačiau „specialisto iš Vakarų“ pareiškimas „įstrigo“ naujos valdžios koridoriuose. Todėl, netikėtai sulaukęs Vilniaus dailės muziejaus direktoriaus dailininko Adolfo Valeškos pasiūlymo vedėjauti naujai steigiamame dailės istorijos skyriuje, neatsisakė. Tiesa, darbuotis teko vos porą mėnesių, nes, prasidėjus Vokietijos ir Tarybų Sąjungos karui, skyrius iširo. Tuomet nuo antro 1941 m. pusmečio įsidarbino Vilniaus miesto archyvo vedėju. Pagaliau 1941 m. lapkričio 1 d. buvo paskirtas Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Visuotinės istorijos katedros vyresnioju asistentu ir netrukus perskaitė pirmąją savo paskaitą studentams: Europos istorijos XVIII–XIX a. sandūroje (1871–1919 m.) kursą. Iki 1943 m. kovo 17 d., kai okupacinė vokiečių valdžia universitetą uždarė, Humanitarinių mokslų fakulteto studentams dar teko dėstyti ir XIX–XX a. Prancūzijos istoriją. Taigi nuo 1941 m. rudens B. Dundulis savo gyvenimą tvirtai susiejo su Vilniaus universitetu, kurio istorijos vingiai turėjo įtakos ir kūrybinei, ir asmeninei Jo biografijai. 1944 m. rudenį, kai tarybinė armija užėmė didesnę Lietuvos dalį, pradėjus ruošti naujiems mokslo metams universitete, paaiškėjo, kad dauguma kvalifikuotų dėstytojų, tarp jų ir Juozas Jakštas, dėsčius vidurinių amžių istoriją, pasitraukė į Vakarus. Vi-

suotinės istorijos katedros vedėjas prof. L. Karsavinas paprašė šį kursą skaityti vyr. asistentą B. Dundulį. Štai taip, aplinkybių spiriamas, B. Dundulis pakeitė pedagoginę specializaciją ir ilgam – beveik 50 metų – tapo vidurinių amžių istorijos dėstytoju.

Lietuvos okupacija gerokai pakoregavo ir mokslinių tyrinėjimų kryptį. Nusigręžti nuo XIX a. istorijos privertė B. Dundulio Sorbonoje įgyto daktaro laipsnio nostrifikavimo (teisingiau – nenostifikavimo) byla. Prie TSRS aukštojo mokslo ministerijos veikusi Aukštoji atestacinė komisija atmetė Vilniaus universiteto prašymą patvirtinti Mokslo tarybos nutartį pripažinti doc. B. Dunduliu istorijos daktaro laipsnį, pareiškusi, kad toks prašymas gali būti patenkintas tik „po disertacijos gynimo“. VDU auklėtiniui buvo sunku, skausminga ir nesuokiama savąjį prieš keletą metų publikuotą veikalą „perdirbti“ pagal tarybinį kurpalį. B. Dundulis nusprendė rašyti visiškai naują darbą ir 1955 m. sėkmingai apgynė antrąją disertaciją „Lietuvos diplomatinė ir ginklo kova su Vokiečių ordinu ir jos sąjunga su husitais (1410–1422)“.

Paradoksas, tačiau B. Dundulio pralaimėta byla su tarybiniais mokslo administratoriais baigėsi Lietuvos istoriografijos laimėjimu: Maskvos reikalavimas iš naujo ginti disertaciją ne tik sugrąžino mokslininką prie senos, dar studentų suole tyrinėtos Vytauto Didžiojo laikų tematikos, bet, galima sakyti, privertė jį pradėti naują mokslinės veiklos etapą, ilgainiui subrandinusį vieną iškiliausių ir produktyviausių senosios Lietuvos valstybės užsienio politikos tyrinėtojų, o ką jau bekalbėti apie tai, kad Profesorius pasiekė rekordą ir apgynė tris disertacijas, dvi iš kurių – daktarinės. Pakanka tik perskaityti kaip iš gausybės rago pasipylusių monografijų pavadinimus, sudėlioti tas knygas chronologine gran-

dine, kad atsiskleistų solidus mokslininko užmojis ir kad būtų suvokta, jog Jis parašė vos ne visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio politikos istoriją, pradedant valstybės priešaušriu (baltų santykiais su kaimynais) ir baigiant Lietuvos likimo Napoleono karų epochoje apmąstymais.

Išskirtinę vietą B. Dundulio mokslinėje biografijoje užima 1967 m. Vilniuje apginta antroji daktaro disertacija (habilitacija) ir jos pagrindu paskelbta monografija „Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amžiuje“ (Vilnius, 1968). Čia pateikta plati Lietuvos ir Lenkijos santykių nuo Krėvos sutarties iki 1501 m. Melniko unijos panorama, kurios esmė – Lietuvos pastangų apginti savo valstybingumą analizė. Knyga sukėlė didžiulį visuomenės susidomėjimą. Neatsitiktinai būtent šis veikalas (dar papildytas dviem skyriais) 1993 m. buvo pakartotinai išspausdintas Atgimimo laikais pradėtoje leisti knygų serijoje „Lietuvos istoriografija“, kur skelbiami iškiliausi Lietuvos istorijai skirti darbai. 1968 m. pasirodžiusi monografija sulaukė palankių vertinimų ir užsienyje. Tuomet jau pagarsėjęs Lietuvos istorijos tyrinėtojas Jerzy's Ochmański (1933–1996) laiške B. Dunduliui rašė: „Tamsta *vienintelis* gali duoti artimiausioje ateityje mokslinę Lietuvos XV a. politinę istoriją“. Tačiau Profesorius pasiryžo toliau rutulioti Lietuvos ir Lenkijos unijos temą. Todėl naujoje monografijoje „Lietuvos užsienio politika XVI a.“ (1971 m.) plačiai išanalizavo XVI a. pirmosios pusės ir vidurio įvykius, nulėmusius Liublino uniją, daugiausia dėmesio skyręs tarptautinei Lietuvos padėčiai, jos santykiams su kaimynais. Paskelbęs šį darbą, Profesorius tapo autoritetingiausiu LDK užsienio politikos tyrinėtoju. Tas pozicijas sutvirtino po kelerių metų išspausdinta knyga „Švedų feodalų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a.“ (1977 m.), kurioje bu-

vo pratęsta jau anksčiau nagrinėta Lietuvos kovų dėl Baltijos jūros tema. Šikart istorikas „persikėlė“ į kitą epochą ir į kitą regiono dalį, analizuodamas beveik pusantrą šimtmečio trukusią Lietuvos kovų su švedais panoramą. Ši tema dar kurį laiką „nepaleido“ Profesoriaus, matyt, ir todėl, kad Vilniaus universiteto visuotinės istorijos specializacijos studentams dėstė tokį specialų kursą. Tikriausiai tuomet gimė sumanymas paieškoti kovos dėl įsitvirtinimo prie Baltijos genezės. Taip 1982 m. buvo parašyta knyga „Normanai ir baltų kraštai (IX–XI a.)“. Lyg ir atsisveikindamas su šia problematika, Profesorius tuomet „Mokslo“ leidyklos leidžiamoje (nuo 1972 m.) populiarioje serijoje „Lietuvos istorija“ 1985 m. paskelbė knygėlę „Lietuvos kovos dėl Baltijos jūros“, kurioje populiariai apibūdino svarbiausius XI–XVIII a. lietuvių kovų dėl įsitvirtinimo prie Baltijos jūros istorijos etapus. Daugiausia dėmesio skirdamas LDK užsienio politikos problemoms, jis neatsisakė keitinimo grįžti prie napoleonmečio tyrimų. Žinoma, rūpėjo lietuviškai paskelbti puikiai įvertintą pirmąją monografiją. O svarbiausia, net ir po 40 metų Lietuvos likimo Napoleono karų laikotarpiu tema kitų istorikų vis dar buvo tik sporadiškai liečiama. Todėl, ankstesnę veikalą papildęs nauja literatūra ir šaltiniais, 1981 m. paskelbė monografiją „Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)“, kuri, kaip ir ankstesnės, tiesiog akimirksniu dingo iš knygynų. Buvo akivaizdu, kad prancūzmetis Lietuvoje – toli gražu neišsemta ir vis dar aktuali tema. Tai paskatino Profesorių rašyti dar vieną knygą, pavadintą „Napoleono imperijos žlugimas ir Lietuva (1813–1815 m.)“, išspausdintą 1989 m. Joje daug dėmesio skiriama vadinamajam ketvirtajam Lenkijos ir Lietuvos žemių padalijimui. O 1998 m. Profesorius išspausdino dar vieną knygutę „Lietuva Europos politikoje 1795–1815“,

kurioje vėl sugrįžo prie pamėgtos temos ir pateikė jokių istoriografinių štamų nesuvaržytą Lietuvos likimo Europos didžiųjų valstybių politikoje XVIII–XIX a. sandūroje vaizdą. Taigi nesuklysimė Profesoriaus ilgamečių tyrimų visumą pavadinę lietuvių laisvės kovų nuo seniausių laikų iki XIX a. pradžios byla, kurios puslapis surašė į dvylika knygų ir gausybę straipsnių.

Išmintis byloja: *labores pariunt honores*. Nesurasi mūsų tautos istorijos brangintojo, kuris nebūtų skaitęs arba savo bibliotekėlėje neturėtų Profesoriaus knygų, seniai įrašytų į mūsų istoriografijos lobyną. Didelis mokslininko autoritetas, taip pat suvokimas, kad Jo asmenybė įprasmina 1929–1940 m. veikusios Lietuvos istorijos draugijos (LID) tęstinumą bei nutiesia tiltą tarp tarpukario Lietuvos istoriografijos ir šiuolaikinio Lietuvos istorijos mokslo ir lėmė tai, jog Profesorius buvo išrinktas vadovauti Atgimimo metais atkurtajai LID, kurios garbės nariu Jis tapo 1997 m.

Daugelis Lietuvos žmonių Jį pažinojo ne tik iš veikalų. Simboliška, kad būtent rugsėjo 1 dieną nustojo plakti širdis Profesoriaus, pusę šimtmečio atidavusio studijuojančiam jaunimui. 1941 m. rudenį pradėjęs dirbti Vilniaus univer-

siteto Visuotinės istorijos katedroje vyr. asistentu, 1958 m. tapo docentu, o 1969 m. – profesoriumi, penkiolika metų (1946–1961) vadovavo šiai katedrai. Baigiantis karui, kai Lietuvoje labai stigo kvalifikuotų istorikų, dar buvo pakviestas dėstyti ir Vilniaus pedagoginiame institute bei vadovauti Visuotinės istorijos katedrai (1944–1947). Net ir sulaukęs garbaus amžiaus, 1992 m. išėjęs į pensiją, Profesorius išliko aktyvus istorikų cecho narys: padėjo ruošti jaunus Lietuvos mokslininkus (buvo doktorantūros komitetų narys, disertacijų oponentas), skelbė memuarus ir mokslines publikacijas. Dideli Jo nuopelnai Lietuvos Respublikos mokslui ir kultūrai buvo aukštai įvertinti 1998 m., kai prof. B. Dundulis buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu, o 2000 m. liepos 5 d. Jam buvo įteiktas garbingas Prancūzijos apdovanojimas – Komandoriaus laipsnio nacionalinių nuopelnų ordinas.

...Didelis netekties skausmas. Tačiau mums liko istorijos Meistro darbai, reprezentuojantys XX a. lietuvių istoriografiją, o mūsų širdyse – šviesus Jo atminimas.

Irena Valikonytė